

Левицький Віталій Орестович

доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії, теорії держави і права та філософії ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка С. Дем'янчука», м. Рівне

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ОБҐРУНТУВАННЯ ІДЕЙ ВІЙНИ ТА МИРУ

Історія війн та історія їх досягнення одночасно потрапляють у фокус філософського розгляду. Теоретичний розгляд плину життєдіяльності людського суспільства передбачає виявлення усталених взаємозв'язків, логіки подій та багатоманітності, реалізації наявних тенденцій розвитку. Життя соціуму в динаміці, де історія розглядається як хронологічно впорядковані суспільні зміни, постає як процес у поєднанні поступальності та перерв поступальності стабілізаційних (консервативних) та інноваційних (революційних) елементів – єдності різноспрямованих напрямків у межах суспільного цілого. Таке породження протилежностей у досягненні історії як процесу позначається філософською категорією суперечності.

Серед актуальних проблем сучасності – забезпечення міжнародної безпеки і миру між народами. На жаль, і у наш час наявні збройні конфлікти, загроза виникнення озброєного протиборства існує щоденно. Історія людської цивілізації має багато негативних прикладів щодо вирішення зовнішніх та внутрішніх проблем між державами і людьми шляхом війн. В історії філософсько-соціальної думки широко розповсюджена ідея, що війна – явище вічне і закономірне, і що без неї суспільство розвиватися не зможе.

Для Платона було характерне прагнення розкрити зв'язок війни з суспільними відносинами і, передусім, з політикою. Він узагальнив суспільно-політичну та воєнну практика тих часів, розробив основи підходу до аналізу взаємозв'язку політики та війни. Політика, на його думку – це керівництво громадськими справами та справами держави. При цьому політика і політичне мистецтво є «верховним над усім». Тому політичну науку він визначає як мистецтво, яке керує усіма

іншими видами діяльності, у тому числі військовим мистецтвом. Війну Платон вважав природним станом суспільства, законним, справедливим способом здобування рабів та захоплення чужих земель. Людину він розглядав як істоту, підпорядковану законам природи. Всі війни, на його думку, відбуваються заради наживи, а до наживи нас спонукає тіло, якому ми рабськи служимо. Витоки політики та війни Платон вбачав у людській природі та душі, в філософії та етиці з її категоріями добра і справедливості [1, с. 15].

Проблема взаємозв'язку політики і війни отримала свій подальший розвиток в працях Аристотеля. Під політикою він розумів певну систему відносин і науку, яка вивчає ці відносини, і форми тогочасних держав. Зміст політики на його думку складає діяльність людей, яких він розглядав як суспільних істот. Аристотель відзначав, що спілкування, яке називається державним, або політичним, є найбільш важливим з усіх, так як поглинає собою усі інші спілкування. Аристотель поряд з категоріями «політика», «стратегія» розглядав також поняття «наука про війну» і «воєнне мистецтво». Дав їм моральну оцінку. На його думку, наука про здобування рабів є чимось на зразок науки про війну або науки про мисливство. Тому воєнне мистецтво може розглядатися як природний засіб для придбання власності, у крайньому випадку та його частина, яка за своїм предметом мисливство: полювати треба як на диких тварин, так і на тих людей, які, отримавши від природи призначення бути залежними, не бажають з цим миритися. Такого роду війна, на його думку є справедливою, а відтак вона сприяє розвиткові справедливості. Очевидно, що у такому випадку справедливість існує не для всіх, а лише для «рівних», для вищих верств суспільства [1, с. 15–16].

Ідеї, які Томас Гоббс виклав у своїй праці, різко відрізнялись від основоположних ідей Аристотеля. Т. Гоббс заперечив сам концепт людини соціальної і заявив, що від природи людина навпаки егоїстична, переслідує власні цілі та й загалом не потребує існування інших людей. Рушійними силами суспільства виступають примус та обман. Такий стан відсутності держави, у якому людина позбавлена

будь-якого обмеження мораллю чи соціальними зв'язками, Гоббс називає «війною всіх проти всіх». Механізм, який мав би вивести людство з цього стану називається суспільним договором. У суспільстві, де домінує сила та обман, вирішення цього питання не можна покладати ні на те, ні на інше – отже, воно має бути виражене у формі добровільної домовленості між його учасниками. Звідси і «суспільний договір», адже всі його учасники домовляються про певний порядок [2].

Війна як соціально-політичне явище та шляхи досягнення вічного миру хвилювали німецького філософа І. Канта. У 1795 р. був опублікований знаменитий трактат Канта «До вічного миру», в якому мислитель глибоко аналізує причини і наслідки війни та шляхи до вічного миру. Ця робота викликала великий інтерес в усіх європейських країнах. Аналізуючи роль правителів (глав держав), Кант звертає увагу на їх відповідальність за розв'язання війни і воєнних конфліктів, оскільки правитель «може наважитись на неї навіть із незначного приводу». Кант дійшов висновку, що монарх несе велику відповідальність за розв'язання війни і встановлення миру [3, с. 210–211].

Актуальність сформульованих Кантом проблем, а також запропонованих ним підходів до їхнього розв'язання не потребує особливих доведень. Привертаючи увагу до них, ми виходили з того, що сьогодні, як ніколи, голос філософа, а разом з тим і голос розуму мають звучати з особливою силою. Надзвичайно важливим висновком Кантової філософії є те, що мир, політика, право, мораль не є ізольованими речами. Навпаки, в єдності своїй вони утворюють той контекст, що в ньому тільки й можна повною мірою оцінити дії сучасних політиків, країн і народів. Боротьба за правовий державний устрій і торжество міжнародного права, за підпорядкованість державної політики принципам моралі, обстоювання в ній гласності і публічності, все це не може розглядатися як локальні завдання. Все це - елементи єдиного ланцюга, елементи того свідомого вибору, який ми робимо у своєму історичному просуванні до вічного миру [4, с. 16].

У своєму трактаті «До вічного миру» Кант вперше в історії політико-правової думки розглядає війну і мир як складні соціальні явища, що діалектично пов'язані між собою. Мислитель глибоко розкриває діалектичний взаємозв'язок політики, права і моралі, щодо пізнання причин війни і встановлення миру між народами. Кант великі сподівання покладав на те, що з розвитком науки, освіти і культури кількість воєн поступово повинна зменшуватися і в подальшому, вони перестануть відбуватися. Мислитель доходить висновку, що важливими детермінантами, які об'єктивно спонукають держави до усунення можливих зіткнень і укладення мирних договорів, хоча це звучить і парадоксально, є істотні суперечності. Надзвичайно глибокий сенс має заклик Канта до поступового скорочення озброєння, а в перспективі – і до повної ліквідації зброї. Засобом для встановлення вічного миру між державами, Кант вважав розвиток міждержавної торгівлі і спілкування з їх взаємними вигодами для різних держав та створення міжнародно-правового союзу народів [3, с. 213–214].

Україна воює і перемагає на полі бою, звісно, у тому числі й завдяки західній допомозі і допомозі усього цивілізованого демократичного світу, але не лише це визначає геополітичну суб'єктність України. Щоб не було сумнівів, що тут воює саме Україна, а не лише Захід руками України, потрібна чітка і послідовна державна позиція самої України, передусім, за що ми воюємо, і які наші інтереси і наші права як держави. А для цього необхідна державницька концепція, яку вже у тому числі і передусім має формувати українська наука, політична наука і політична філософія. Без цього ми не досягнемо миру, адже без цього ми не досягнемо поваги до нас саме як до геополітичного суб'єкта, а передусім – як взагалі до суб'єкта, гідного спілкування [5, с. 60].

Отже, підвалини насильства: зміст, мета, засоби організації та реалізації; межі примусовості; спосіб його легітимації; соціальні ролі, статуси, якості «провідників» суспільних інтересів засобами насильства (примусу) – все це залежить від типу влади та її легітимації, соціальної структури, від культурно-продуктивного

потенціалу суспільства та способу регуляції соціальної взаємодії. На сьогодні ми повинні хоча б в теоретичному плані знайти належні відповіді на виклики, які ставить перед нами війна. Зокрема, і в плані того, що має здійснити людство, щоб припинити ті війни, які вже розпочалися, або зробити для тих, хто їх розпочинає, дуже дороговартісною авантюрою. Коли агресор апелює до аргументу, що заради власної безпеки він змушений був розпочати війну, або що він захищає своїх громадян, які опинились на чужій території, або, коли одна з впливових країн застосовує право вето. Тож проблема залишається, і тут є над чим працювати історикам, філософам та юристам.

Література

1. Ситник Г. Філософія війни та миру: курс лекцій. Київ: ТОВ «САК Лтд.», 2023. 118 с.
2. «Війна всіх проти всіх», або як постало сучасне суспільство. URL: <https://drukarnia.com.ua/articles/viina-vsikh-proti-vsikh-abo-yak-postalo-suchasne-suspilstvo-70wpr>
3. Остапенко А., Ряшко В. Кант: Війна і мир. Важкий шлях до вічного миру. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2015. № 813. С. 209–214. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_813_33 С. 209–214.
4. Гусев В. І. Кант: Філософське обґрунтування ідеї миру. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. 2000. Том 18. С. 8–16.
5. Філософія війни та миру: від античності до сьогодення. *Матеріали Круглого столу 28 березня 2023 р. Філософський альманах*. 2023. Випуск 2(178). Том 2. Інститут філософії імені Г. Сковороди НАН України. Київ, 2023. URL: [file:///C:/Users/05.12.2023/Downloads/Materiali_Kruglogo_stolu_Filosofia_vijni_ta_miru_v%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/05.12.2023/Downloads/Materiali_Kruglogo_stolu_Filosofia_vijni_ta_miru_v%20(1).pdf)